

BİR MENZİL DEFTERİNE GÖRE III. OSMAN DÖNEMİNDE YAPILAN ATAMALAR

Emine DİNGEÇ *

Özet:

Tarih kaynaklarına daha çok kişiliği nedeniyle konu olan III. Osman (1754-1757) dönemi hakkında çok fazla bilgi yoktur. Bu çalışmaya vesile olan ana kaynak Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan 57 numaralı mühimme defteridir. Bu defter, diğer mühimme defterlerine göre içeriği bakımından farklı olması nedeniyle dikkat çekmiştir. 57 numaralı mühimme defteri, içerdiği kayıtlar bakımından daha çok bir menzil defterine benzemektedir. Defter sayesinde, yol güzergâhları üzerindeki hareketliliklerden yararlanarak o döneme ait atamalar hakkında bilgi edinebilmekteyiz. Çalışmamızda beylerbeyi, sancakbeyi ve değişen memuriyetler kanalıyla ülkede cereyan eden siyasi olaylar ve atamalarda kullanılan yöntemlerin özellikleri değerlendirilmeye çalışılacaktır. Bu nedenle çalışmamız özellikle teşkilat tarihi açısından bir değer ifade etmekte olup, menziller kanalıyla III. Osman dönemine açıklık getirmeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: III. Osman, menzil, beylerbeyi, sancakbeyi, voyvoda, yeniçeri, arpalık.

Abstract:

There is little knowledge about the period of Osman III (1754-1757) which mostly becomes the subject of historical talks regarding his personality. The main source of this study is the *mühimme* registers of number 57 of the Prime Ministry Ottoman Archives. This register is unique in terms of its contents, since it has registries look like those of *menzil defters*. Taking advantage of its contents about the movements on the routes, it can be possible to get some information respecting the new appointments of the period. In this study, by looking at the appointments of Beylerbeyi, Sancakbeyi and other officials, the main characteristics of the appointments and the political affairs will be analyzed. Therefore, this study is important also in terms of the history of state structure and organization and tries to shed some lights on the period of Osman III.

Key Words: Osman III, halting place, beylerbeyi, sancakbeyi, voivode, janissary, benefice.

Giriş

Bu çalışmamıza Başbakanlık Osmanlı Arşivi 57 numaralı mühimme defteri ışık tutacaktır. 57 numaralı mühimme defteri her ne kadar bir mühimme defteri olarak kaydedilmişse de bir mühimme defteri özelliğini taşımaz. Bu defter başlangıçta mühimme defteri olarak düşünülmüş fakat daha sonra menzil defteri olarak kayıtları tutulmuştur. Defterin 37. sayfasına kadar farklı konularda mühimme kayıtları tutulmuşsa da bu sayfadan itibaren (1153 / 1740-41 senesinden Zilhicce 1201 / Eylül-Ekim 1787 senesine kadar) menzil hükümleri kaydedilmiştir. Bu nedenle adı geçen defter bir mühimme defterinden çok bir menzil defterine benzemektedir.

Defter tam anlamıyla klasik bir menzil defteri de değildir. Menzil defterleri menzil noktaları, masrafları ve beygir sayıları belirtilerek verilmiştir. Menzil konusunda çalışan

araştırmacılar (Halaçoğlu, 2002; Heywood, 1999; Çınar, 1999; Antonov, 2002; Altunan, 2006; Türkmen, Erişim 24 Mart 2009; (Sak ve Çetin, Erişim: 24 Mart 2009) menzil defterlerindeki ekonomik veriler ışığında Osmanlı menzil sistemini ortaya çıkarmışlardır. 57 numaralı mühimme defteri, menzil sistemini ortaya çıkarmaktan çok menzillerin günlük hayatta kullanımına ve yol trafiğindeki yoğunluğa dikkat çekmektedir. Devletin taşradaki işlerinin gerçekleşmesinde menziller önemli rol oynamıştır. Devletin ileri gelenlerinin taşraya ulaştırılması ve rahat bir şekilde yolculuklarının sağlanması için menzil teşkilatından yararlanmıştır. Ulaşımında aksamaların olmaması için menzil noktalarına önceden haber verilerek gelecek olan kişilerin ihtiyacına göre beygir hazırlanmıştır. Menzil beygirlerinin önceden hazırlanması gerekliliği nedeniyle atamalar menzil defterlerine yansımıştır.

Defterin menzil ile ilgili kısımları yaklaşık 48 yılı kapsamaktadır. Bu tarihler arasında (20 Kasım 1740 ile 23 Eylül 1787) dört padişah değişikliği yaşanmıştır. Bu padişahlar I. Mahmut (1730-1754), III. Osman (1754-1757), III. Mustafa (1757-1774) ve I. Abdülhamit (1774-1789)' tir. Bu padişahlar arasından III. Osman, genellikle tarih kitaplarına döneminde önemli bir olay gerçekleşmedi şeklinde kaydedilmiştir. III. Osman dönemi daha çok tarih kitaplarında sadaret değişiklikleri ve İstanbul yangınları ile anılmaktadır. Bunun yanında musikiden ve kadınlardan hoşlanmaması da vurgulanan unsurlar arasındadır. (Ünal, 1958, s. 42; Kramers, 1995: 182; Altundağ, 1997: 445; Sarıcaoğlu, 2007: 448 vd.). Bu çalışmada temel amaç, III. Osman döneminde menzil sistemine yansıyan atamaların devletin içinde bulunduğu durum çerçevesinde taşra yönetiminde nasıl uygulamaya gittiğini tespit ederek III. Osman dönemini biraz daha aydınlatmaktır.

57 numaralı mühimme defterinde III. Osman'ın saltanatı sırasında (13 Aralık 1754- 30 Ekim 1754) 51 menzil hükmü bulunmaktadır. Bu hükümlerden bir tanesi menzil emirnamesi diğeri de menzil nizamnamesidir.

Menziller, haberleşme sisteminin yanında ulaşımın sağlanmasında da önemli roller oynamıştır. Menzil noktaları nakliye vasıtalarının karşılandığı mekânlar olmuştur. Ayrıca devlet içinde cereyan eden olayların taşrada dinamik olarak yaşandığı yerlerdir.

Osmanlı devleti bir yere tayin ettiği kişinin güvenli ve hızlı bir şekilde görev yerine ulaştırılmasını sağlamada menzillerden yararlanmıştır. Menzillerin bağlı buldukları kadınlara ve ilgili devlet temsilcilerine gönderilen hükümlerle atanacak kişilerin görev yerlerine ulaştırılmalarında gereken kolaylıkların sağlanması ve ihtiyaç kadar beygirin hazırlanması istenirdi. Yeni göreve atanan bir kişinin mahiyeti, eşyaları ve rütbesi göz önünde bulundurularak gideceği yere kadar menzil beygiri hizmete sunulurdu. Bu yolculuğun giderlerini devlet karşılardı. Her ne kadar nakit uygulama tercih edilse de görevlilerin eline senet verildiğinden genellikle menzillerden borçlanma usulü ile hizmet alınıyordu.

Beylerbeyi Atamaları

III. Osman devri kaynaklara daha çok sadaret değişikliklerinin yapıldığı dönem olarak yansımıştır (Uzunçarşılı,1988: 373-391; Altundağ, 1997: 449; Kramers, 1995: 183; Sarıcaoğlu, 2007: 457). Sadaret değişiklikleri İstanbul'da gerçekleştiğinden menzillere yansımamıştır. Fakat Rumeli ve Anadolu'ya yapılan Beylerbeyi ve sancakbeyi atamaları menzil kayıtlarına geçmiştir. III. Osman

* Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü / KÜTAHYA emine9@gmail.com

döneminde menzil defterine yansıyan altı beylerbeyi ataması vardır.

Bu dönemde Anadolu'da ve Rumeli'de eşkıyalık olayları artmış ve başıboş leventler sorun çıkarır olmuştur. III. Osman durumun çözülmesi için sorun olan bölgelere hükümler gönderdi. Anadolu'da özellikle İran savaşları nedeniyle asayişin bozulması yeni tedbirlerin alınmasını gerektiriyordu. (Sarıcaoğlu, 2007: 457). Bu nedenle birkaç görev değişimi yapıldı. Bu değişimlerde merkezden atamalar yapıldı. Yönetim, İstanbul'dan uzak yerleri kendisine bağlı kişileri atayarak kontrol altına almaya çalıştı.

Bu atamalardan ilki Vezir Mustafa Paşa'nın Trabzon Beylerbeyliğine atanmasıdır. Trabzon, kargaşa yaşanan doğu sınırı için stratejik bir öneme sahiptir. Deniz yolu ulaşımı ve Zigana geçidi aracılığıyla bu önemi kazanan Trabzon, Doğu Anadolu ve İran'ın kontrol altında tutulmasında önemlidir. Vezir Mustafa Paşa'nın atamasında bu önem göz önünde tutulmuş olsa gerekir. 3-13 Nisan 1755 tarihleri arasında Anadolu'nun sol kol güzergâhını kullanarak Trabzon'a gitmesi için Vezir Mustafa Paşa'ya 40 menzil beygirinin verilmesi uygun görüldü. Üsküdar'dan Trabzon'a kadar bulunan kadı, nüvab¹ ve âyânın² dikkati çekilerek Vezir Mustafa Paşa'nın bir an önce görev yerinde olması için gereken ihtimamın gösterilmesi istendi³. Defterdeki bilgiye göre Mustafa Paşa'nın önceki görevi belirtilmemiştir. Fakat onun vezir rütbesinde olması ve yol güzergâhı olarak Trabzon'a hareket için Üsküdar'ı kullanmış olması merkezden bir atama olduğunu düşündürmektedir. Sicill-i Osmanî⁴ kayıtları bu görüşü desteklemektedir. Sicill-i Osmanî'ye göre Mustafa Paşa Yeniçeri Ocağında yetişmiş, kul kethüdalığından Yeniçeri Ağalığına ve vezir rütbesine getirildikten sonra da beylerbeyi olarak Trabzon'a atanmıştır. (Süreyya, 1996: 4/1205). Vezir Mustafa Paşa'nın Trabzon'a atanmasından yaklaşık 6 ay sonra Sicill-i Osmanî 'de Erzurum'a vali olarak atanmış olduğu belirtilse de Erzurum'a yapılan atama hakkında menzil defterinde bir kayıt tutulmamıştır.

Merkezden taşraya yapılan atamalar dikkat çekicidir. Abdurrahman Paşa Divân-ı hümayun Çavuşbaşılığı'ndan Maraş Beylerbeyliğine atanır. Saray hizmetinden Maraş valiliğine atanan Abdurrahman Paşa Vezirlik rütbesi tevcih edilerek bu göreve getirilmiştir. 29 Haziran – 9 Temmuz

1756 tarihli menzil hükmüne göre Abdurrahman Paşa ve maiyetine 120 menzil beygirinin verilmesi uygun görülerek görev yerine gitmesi sağlanmıştır⁵.

Abdurrahman Paşa görev yerine giderken yollarda başıboş gezen levent takımıyla karşılaşmıştır. Bunları toplayıp kendi maiyetine almıştır. 16. Yüzyıldan itibaren artan eşkıyalık olaylarına devletin aldığı tedbirlerden biri de eşkıyayı sistem içerirse dâhil ederek isyan etmesini engellemeye çalışmak oldu. (Grisswold, 2000: 179). Abdurrahman Paşa da bu leventleri yanına alarak bir yandan halkı zarardan kurtarıırken diğer yandan eşkıya üzerine bu konuda deneyimleri olan insan kaynaklarını kullanmayı düşünmüş olmalıdır.

Bu dönemde doğrudan merkezden taşraya yapılan bir diğer görevlendirme Dergâh-âli Yeniçeri Ağası⁶ İbrahim Paşa'nın Karaman valiliğine atanmasıdır⁷. İbrahim Paşa da bu Abdurrahman Paşa gibi sarayda yüksek rütbeli bir konumda hizmet verirken vezirlik rütbesi verilerek beylerbeyi olmuştur.

Anadolu'nun çeşitli yerlerine merkezden, sancakbeyliği yapmadan beylerbeyi atamaları gerçekleşti. Rumeli Beylerbeyi ataması aynı usulle oldu. Enderun'da yetişen kapıcılar kethüdası olan Ali Paşa vezirlikle Rumeli Beylerbeyliği'ne atandı⁸. 26 Eylül-6 Ekim 1756 tarihinde Rumeli Beylerbeyliği'nin merkezi olan Manastır'a ulaşması için Ali Paşa'ya 150 beygir hazırlandı. Beylerbeyi atamalarında da en fazla beygir tahsis edilen Ali Paşa'dır. Rumeli Beylerbeyinin, Anadolu ve diğer beylerbeylerinden daha üst rütbede olması beygir tahsisinde bu cömert davranışın rütbece üstün olanlara rahat bir yolculuk geçirmeleri için itina gösterildiğini düşündürmektedir.

Beylerbeyilikten Beylerbeyliğine bir atama vardır. Trabzon Beylerbeyliği bu dönemde sık olarak değiştirilen bir yerdir. Bu durum Doğu sınırında olan karışıkların sık sık memur değişimiyle çözülmeye çalışıldığını göstermektedir. Bu da çözüm yerine daha fazla karışıklığın olması ile sonuçlandı. Nisan 1755 yılında Trabzon beylerbeyliğine atanmış olan Vezir Mustafa Paşa burada uzun süre kalmamıştır. Ocak 1757 yılında Trabzon'da yeniden bir hareketlilik söz konusudur. Burada görev yapan Abdülcemalzâde Hüseyin Paşa Anadolu valiliğine atandı. Hüseyin Paşa'ya Kütahya'ya gelmesi için 80 beygir tahsis edildi⁹.

¹ Vekil, birinin yerine geçen, kadı vekili, şeriat hükümlerine göre hüküm veren hâkim. (Naib'in çoğulu). Bkz. Devillioğlu, 1992: 957.

² XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı toplumunda ileri gelen kimseler *âyân* olarak isimlendiriliyordu. XVI. Yüzyılın ortalarından itibaren kapıkulları, mültezimler, mukata'a emînleri, XVI. Yüzyılın sonlarında itibaren ise beylerbeyleri, kadılar ve müftülerden emekli olanlar, bunların dışında sonradan zenginleşenlere de *âyân* denilmekteydi. XVIII. Yüzyılda resmi ayanların dışında şehirlerin ileri gelenleri *âyân-ı vilâyet* olarak adlandırıldı. XVIII. Yüzyılda âyanlar XVI. yüzyıla göre daha kuvvetli durumdaydılar. Bkz. Özkaya, 1994: 7.

³ BOA, MD 57, Hk. 625.

⁴ Sicill-i Osmanî, 1893-1897 yılları arasında Mehmed Süreyya tarafından kaleme alınan Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 20. yüzyılın başına kadar yaşamış kadın ve erkek meşhur 17.000 kişi hakkında bilgi veren geniş Osmanlı biyografyasıdır. Bkz. (<http://tr.wikipedia.org/>, 2009)

⁵ BOA, MD 57, Hk. 651.

⁶ Ağalar vezir ise divân toplantısına katılırlar değillerse dışarıda beklerlerdi. Vezirlerden önce arz odasında bekleyen padişahın huzuruna kabul edilirdi. Ağalara vezirlik rütbesi ilk olarak 1645 yılında tevcih olunmuştur. Vezir olan ağalar *ağa paşa* diye anılırdı. Bkz. Sertoğlu, 1958: 343.

⁷ BOA, MD 57, Hk. 652

⁸ BOA, MD 57, Hk. 662.

⁹ BOA, MD 57, Hk. 664.

Tablo 1. III. Osman Döneminde Atanan Beylerbeyleri

Tarih	Kullanılan menzil Hattı	Atama Yapılan Görev	Göreve Gelen Kişi	Görev Yeri	Beygir sayısı
3-13 Nisan 1755	Üsküdar-Trabzon <i>Anadolu sol kol</i>	Beylerbeyi	Yeniçeri ağası Vezir Mustafa Paşa	Trabzon	40
29 Haziran- 9 Temmuz 1756	Üsküdar-Maraş <i>Anadolu orta kol</i>	Maraş Beylerbeyi	Divan-ı Hümayun Çavuşbaşı Abdurrahman Paşa	Maraş	120
8 -18 Haziran 1756	Üsküdar-Konya <i>Anadolu sağ kol</i>	Karaman Beylerbeyi	Dergah-ı Ali yeniçerileri Ağası İbrahim Paşa	Karaman	120
26 Eylül- 6 Ekim 1756	İstanbul - Manastır <i>Rumeli orta kol</i>	Rumeli Eyaleti	Kapıcılar Kethüdası Ali Paşa	Manastır	150
2 Ocak-12 Ocak 1757	Trabzon-Kütahya <i>Anadolu sağ ve sol kol</i>	Anadolu Valisi	Trabzon valisi Abdülcelal-zade Hüseyin Paşa	Kütahya	80

BOA, MD 57.

Buraya kadar yapılan beylerbeyi atamalarında merkezden taşraya beş atama gerçekleşmiştir. Beylerbeyliğinden beylerbeyliğine bir atama yapılmıştır. Sancakbeyliğinden yükselerek beylerbeyi olan bir atama menzil defterine yansımamıştır.

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere Beylerbeyi olarak atanan kişilerin hepsi 'Paşa' unvanlıdır. Osmanlı devletinde Paşa unvanı başlangıçta hanedan üyelerine ve yalnız bir kısım idare adamlarına verilirken sonradan askeriden miri liva¹⁰ ve ondan yukarı olan rütbelere mülkiyeden vezir, beylerbeyi, miri miran¹¹ rütbelere tahsis edilirdi (Pakalın, 1971: C.II, 755). Rütbelere tuğlarla gösterilirdi. Veziriazam ve diğer vezirler üç tuğlu olurdu. Beylerbeyi ise iki tuğlu olurdu (Pakalın, 1971: C.III, 524).

Beylerbeyi atamalarında vezirlik rütbesi ile görevlendirilmelerin yapılması dikkat çekicidir. Beylerbeyilerin hepsinin vezir rütbesiyle atanması bir gereklilik değildi. Beylerbeyileri iki tuğlu iken vezir rütbeliler üç tuğlu oluyordu. Devlet, taşra yönetiminde rütbe yükselterek görevlendirmede ne düşünmüş olabilirdi? Burada iki neden düşünülmüş olmalıdır. Birincisi vilâyet yönetiminde asayişin sağlanmada devlet yöneticisinin otoritesini güçlendirmek amacıyla Beylerbeyi yapılacak olan adaylara üst pozisyonlar verilerek desteklenmesidir. Vezir statüsünde birinin eyaleti yönetmesi beylerbeyilik kurumunun güçlenmesi için yapılmıştır. Böylece beylerbeyi vezirlik makamına getirilerek tuğ sayısı artırılmış ve mevki daha saygınlıkmıştır. İkincisi ise rütbe yükseltilecek görevlendirme yolu ile hazineye kazanç sağlanmasıdır. Çünkü tuğ sahipleri, tuğların miktarına ve memuriyetlerinin gelirine göre 'tuğ caizesi' olarak hazineye para verirdi. (Pakalın, 1971: C.III, 524). Mesut Aydın'ın yaptığı bir çalışmada buna örnek bir durum bulunmaktadır. Aydın, 160

numaralı mühimme defterindeki 67 numaralı hükme göre 8 Nisan 1758'de Trablusşam valisi Abdurrahman Paşa'ya yazılan hükmü şöyle belirtir ki bu hüküm bizim tezimizi desteklemektedir¹².

“Vezaret rütbesiyle taltif olunan Paşa'nın vüzerâca Enderûn-ı Hümayûn hazinesine Tuğ-ı Hümayûn caizesi olmak üzere 2500 gurusu vermesi kanun ve mutad olup zimmetinde olan bu caizeyi henüz ödemediği ve ihmalkârlığı terk ile bu meblağı bir an önce ödemesi konusunda...” (www.sosyalbil.selcuk.edu.tr, 2009).

Beylerbeylerin görev süreleri konusunda elimizde sadece bir örnek olsa da bir fikir edinmemizi sağlamaktadır. Trabzon beylerbeyi görev süresi bir yılı dolmadan değişmiştir. Metin Kunt Sancaktan Eyaletle adlı eserinde bir yetkilinin görev sürelerinin kısa tutulmasının nedeni olarak yöneticilerin o yörenin siyasal ve ekonomik güçleriyle özdeşleşmemelerini gösterir (1978: 78). III. Osman'ın dönemi için bu durum geçerli olsa da asayiş sorunun düzeltilmesinde beylerbeylerinden kısa sürede çok iş yapmaları beklenmiş ve karşılığı görülemeyince değişime tabi tutulmuşlardır.

Kunt'un çalışmasında beylerbeyi atamasındaki değişiklikler Barkey' in Eşkîyalar ve Devlet adlı çalışmasında da yer almaktadır. Buna göre 16. Yüzyılda Anadolu eyaletinde görev yapan beylerbeyinin tümü terfi ettirilmeden önce sancakbeyiydi. Barkey 17. Yüzyılda bunun değiştiğini ve bu dönemde Anadolu sancakbeylerinin hiçbirinin beylerbeyi mevkiine terfi ettirilmediğini belirtir. (1999: 84). 18. yüzyılın ortasında da 17. Yüzyılda başlayan değişim devam etmiş görünmektedir. Burada gördüğümüz atamalarda da ya merkezden ya da beylerbeyiler arasından atama gerçekleşmiştir. Sancakbeyleri arasında bir yükselme görülmemektedir.

¹⁰ Sancak beyi demektir. Bkz. Pakalın, 1971: C.II, 545.

¹¹ Mülki rütbelere birinin adıdır. Beylerbeyi demektir. Bkz. Pakalın, 1971: C.II, 544.

¹² Adı geçen Abdurrahman Paşa III. Osman döneminde (1754-1757) Maraş'a atanan Abdurrahman Paşa'dır . Süreyya, 1996: 1/96.

Geniş bir coğrafyaya hâkim olan Osmanlı devleti bu dönemde özellikle kul, köle ve ya ümerâdan sarayda yetiştirmiş olduğu kişiler aracılığıyla taşrada yönetimi gerçekleştirdi. Bu merkez kurallarının taşrada yaygınlaşması için alınan bir tedbirdi. Beylerbeylerinin beylerbeyi olmadan uzun bir süre saray hizmetinde bulunmaları yönetime, atanan kişilerin idari görevi başarıp başaramayacakları hakkında bilgi verdiği gibi ne kadar sadık ve güvenilir olabileceklerinin sınanmaları için fırsat tanıyordu. Taşranın merkeze bağlı kalmasını ve merkezle işbirliği yapmasının devamını sağlamak için merkezden atama bu dönemde rağbet görmüştü.

Kadro Sıkıntısı

III. Osman döneminde yukarıda belirttiğimiz gibi devlet, unvan vermekte rahat davranmaktadır. Bu durum bazı sorunların doğmasına neden olmaktadır. Çünkü devlet unvan verdiği bu kişilere bazen görev verecek yer bulamamaktadır. Bu kadroların dolduğunu göstermektedir.

III. Osman dönemi devlet sınırlarına yeni toprakların katılmadığı bir dönemdir. Bu nedenle Beylerbeyi rütbesine erişenlerin boşta kaldıklarını görmekteyiz. Vezir Kamil Ahmet Paşa'nın durumu buna örnek gösterilebilir. Vezir Kamil Ahmet Paşa Selanik Sancağı'na Mutasarrıf olarak atanmasındaki neden Beylerbeyi rütbesine erişmiş olmasına rağmen kendisine verilecek açık eyalet olmamasıdır. Bu durumda olan kişilere sancakbeyi değil *mutasarrıf*, dirliğine de *arpalık* denilmiştir (Akdağ, 1964: 33). Vezir Kamil Ahmet Paşa'nın görevinin yüksekliği de kendisine tahsis edilen menzil beygiri sayısından anlaşılmaktadır. III. Osman döneminde en fazla menzil beygiri Vezir Kamil Ahmet Paşa için ayrılmıştır. Vezir Kamil Ahmet Paşa Selanik Sancağı mutasarrıfı olduğu zaman Tekfurdağı'ndan Selanik Sancağı'na kadar kendisi ve maiyetine 170 beygir tahsis edilmişti¹³.

Sancakbeyi Atamaları

Menzil defterine yansıyan şekliyle III. Osman döneminde iki atama gerçekleşmiştir. Buna göre Tırhala ve Yanya'ya Sancakbeyi ataması yapılmıştır. Bunlardan, Hassa silahtarı Mehmet Paşa, vilayetlere atanan Abdurrahman ve İbrahim Paşa gibi merkezden görevinden taşraya atanmıştır. O'da tıpkı beylerbeyleri atamalarında olduğu gibi vezir rütbesine getirilmiştir¹⁴.

Sancakbeyleri bir tuğlu olurdu fakat vezir rütbesi belirtildiği gibi üç tuğu temsil ederdi (Pakalın, 1971: C.III, 524). Beylerbeyi atamalarında geçerli durum Sancakbeyleri için de geçerli idi.

Sık sık görev değişimi görevde kalabilme endişesini de beraberinde getiriyordu. Bu da taşra yöneticilerini bazen güçlü olan kişilerle işbirliğine gitme ya da bazen saray ile aile bağı kurma yolu ile ilişkilerin sıcak tutulması yoluna gidildiğini göstermektedir (Süreyya, 1996: 4/1072)¹⁵. Faroqhi'nin ifade ettiği gibi sarayda yetişen yüksek dereceli Osmanlı yetkilileri saray ile aile bağları kurarak güçlerini sağlamlaştırıyorlardı (Feb. 1985:111).

¹³ BOA, MD 57, Hk. 645.

¹⁴ BOA, MD 57, Hk. 661.

¹⁵ Hassa Silahtarı Mehmet Paşa'da ileride (1578'de)

III. Ahmet'in kızı Ayşe Sultan ile nikâhlanacaktır . (Süreyya, 1996: 4/1072).

Yanya'ya Sancakbeyi olarak atanan Mısri Ahmet Paşa ise zaten Mirimiranlıktan gelmektedir¹⁶. Mirimiran Mısri Ahmet Paşa'ya görevinin yüksekliğine rağmen aşağıdaki tabloda da belirtildiği gibi menzil beygiri sayısının azlığı dikkat çekmektedir.

¹⁶ BOA, MD 57, Hk. 667.

Tablo 3: III. Osman Döneminde Atanan Sancakbeyleri

Tarih	Kullanılan menzil Hattı	Atama Yapılan Görev	Göreve Gelen Kişi	Görev Yeri	Beygir sayısı
27 Ağustos - 6 Eylül 1756	İstanbul- Tırhala <i>Rumeli sol kol</i>	Tırhala Sancak Beyi	Hassa silahdarı Mehmet Paşa	Tırhala	150
22 Mart-1 Nisan 1757	İstanbul-Yanya <i>Rumeli sol kol</i>	Yanya Sancakbeyi	Mirimiran Mısıri Ahmet Paşa	Yanya	25

BOA, MD 57.

Devlet emekli olan *paşaları* gerek merkezden ve siyasetten uzak tutmak ve gerek onları taşrada güvenliğinin ve otoritenin sağlanmasında değerlendirmek amacıyla Bervech-i Arpalık olarak sancak vererek değerlendirmeye çalışıyordu.

Ebubekir Paşa'ya da emekli olduktan sonra Bervech-i arpalık olarak Alaiye sancağı verildi. Emekli olanlara arpalık verilenler orada ikamete mecbur olmalarına rağmen Ebubekir Paşa İstanbul'da oturma izni aldı. İhtiyacı kadar menzil beygirinin kendisine verilmesi için Antalya'dan Üsküdar'a kadar olan bütün kadirler, nüvab ve vilayet-i ayan uyarıldı¹⁷. Emekli olan paşaların haklarının korunduğu görülmektedir.

Yeniçeri Zabiti ve Diğer Atamalar

III. Osman döneminde sınırlarda karışıklıklar ve ayaklanmalar meydana geldi. Mısır'da Kölemenler, hâkimiyeti ele geçirecek Hekimoğlu Ali Paşa gibi yetenekli bir veziri Mısır'ı terke zorladılar. 20 -30 Haziran 1755 tarihinde Dergâh-ı Ali Kapucubaşlarından Elhac Mustafa Ağa Mısır'a gönderilmiştir. Mısır'a gönderilen Mustafa Ağa Mısır'a gitme nedeni açıklanmadan "mühim bir iş için" gittiği belirtilmiştir¹⁸. Mustafa Ağa muhtemelen Mısır'daki karışık olan siyasi durum hakkında devleti bilgilendirmek için gitmiş olmalıdır.

Yine sınırlarda çıkan kargaşa durumlarında üst düzey askerilerden yararlanılarak ortaya çıkan asayiş sorunları giderilmeye çalışıldı. Harput'ta düzenin sağlanması için Turnacıbaşı Es-seyid Osman Ağa atandı¹⁹. Bu atamadan yaklaşık bir yıl sonra yeni bir atama daha dikkat çekmektedir. Bu da sorunun hala devam ettiğini gösterir. 1-11 Mayıs 1756'da Turnacıbaşı Sadık Ağa aynı görev için Harput'a gönderilir²⁰. Harput gibi Tokat' ta da karışıklıklar bulunmaktadır. Buranın da nizamının sağlanması için Turnacıbaşı Osman Ağa görevlendirildi²¹.

Bu dönemde özellikle Yeniçeri ocağının büyük zabitlerinden olan Turnacıbaşıların etkin rol aldıklarını görmekteyiz. Turnacıbaşılar²², sınır vilayetlerde çıkan asayiş sorunlarının

giderilmesinde üst düzeyde rol aldılar. Ayrıca bunlar arasından taşraya yeniçeri zabiti olarak atanlar oldu. Bu dönemde Turnacıbaşı Mehmet Manisa'ya²³, Turnacıbaşı Süleyman Trabzon'a²⁴, Turnacıbaşı Mehmet Ağrıboz'a²⁵ yeniçeri zabiti olarak atandı.

Yeniçeri ocağının yine büyük zabitlerinden olan Zağarcılar²⁶ stratejik yerlerde görev aldılar. 14-24 Aralık 1755 tarihinde Sabık Zağarcıbaşılarından Süleyman Paşa Belgrad kalesine atandı²⁷.

III. Osman döneminde yapılan önemli atamalardan biri de sabık Hanya muhafızı olan Kapudan-ı Sabık Vezir Mehmet Paşa'nın Hotin muhafazasına atanmasıdır. Sabık Vezir Mehmet Paşa gemi ile Selanik'e gidecek ve oradan Hotin'e hareket edecektir. Bu seyahatin iyi geçmesi ve Paşa'nın yerine bir an önce ulaştırılması için gerekli tedbirler alınmıştır²⁸.

III. Osman döneminde doğu ve batı sınırlarının bulunduğu vilayetlerde yaşanan kargaşa ve sorunlar atamalara da yansımış olup, buraların güvenliğini sağlamak için merkezden yüksek rütbeli yeniçeriler görevlendirilerek sorunlar çözülmeye çalışılmıştır (Bkz. Tablo. 4).

besleyip av sırasında turları beraberlerinde getirirlerdi. Turnacıbaşılar yeniçeri ocağının büyük zabitlerindendi. (Uzunçarşılı, 1988: 203).

²³ BOA, MD 57, Hk. 644. Tarih: 14-24 Ocak 1756.

²⁴ BOA, MD 57, Hk. 646. Tarih: 22 Mart- 1Nisan 1756.

²⁵ BOA, MD 57, Hk. 650.

²⁶ Zağarcılar, hükümdara özel av köpekleri beslerlerdi (Uzunçarşılı, 1988: 199).

²⁷ BOA, MD 57, Hk. 642.

²⁸ BOA, MD 57, Hk. 659.

¹⁷ BOA, MD 57, Hk. 626.

¹⁸ BOA, MD 57, Hk. 624.

¹⁹ BOA, MD 57, Hk. 629.

²⁰ BOA, MD 57, Hk. 654.

²¹ BOA, MD 57, Hk. 655.

²² Turnacılar, padişah ile ava çıkar, avı takip eden av köpekleri ve tazılarına bakarlar, padişah için turna

Tablo 4: III. Osman Döneminde Yapılan Diğer Atamalar

Tarih	Kullanılan menzil Hattı	Atama Yapılan Görev	Göreve Gelen Kişi	Görev Yeri	Beygir sayısı
14-24 Aralık 1755	İstanbul-Belgrad <i>Rumeli orta kol</i>	Belgrad kalesine memur	Sabık Zağarcıbaşı Süleyman Paşa	Belgrad	30
14-24 Ocak 1756	Üsküdar-Manisa <i>Anadolu sağ kol</i>	Zabit	Yeniçeri ocağından Turnacıbaşı Mehmet	Manisa	30
14-24 Ocak 1756	Manisa-İznikmid <i>Anadolu sağ kol</i>	Memuriyet	Haşımzade Ahmet	İznikmid	30
22 Mart- 01 Nisan 1756	Üsküdar-Trabzon <i>Anadolu sağ kol</i>	Zabit	Turnacıbaşı Süleyman	Trabzon	15
1-10 Nisan 1756	Ağriboz Rumeli sol kol	Zabit	Turnacıbaşı Mehmet	Ağriboz	
8 Haziran 1756	Üsküdar-Of-Tortum <i>Anadolu sol kol</i>	-	Nefiye Memur	Of-Tortum	5
28 Temmuz- 7 Ağustos 1756	Selanik Hotin <i>Rumeli sol ve sağ kol</i>	Hotin Muhafazası	Kapudan-ı Vezir Mehmet Paşa	Hotin	120

BOA, MD 57.

Eflak ve Boğdan'a Voyvodalarının Atamaları

Eflak ve Boğdan Voyvodaları 15. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı hâkimiyetini kabul etmişlerdir (Yalçınkaya, 2006: 387). Osmanlı hâkimiyetine giren Eflak ve Boğdan Voyvodaları doğrudan merkeze bağlanmamış Hristiyan aslından gelen prenslerden voyvoda unvanıyla atanan yöneticilerle yönetim sağlanmıştı. Bu prensleri yerli toprak asilzâdesi olan *boyarlar* seçerlerdi. Voyvodaların Ruslara eğilim göstermesi üzerine Osmanlı idaresi 1711 yılından 1821 yılına kadar İstanbul'daki Fenerli Rum aristokrat ailelerden atama yaptı (Ünal, 2005: 217; Yalçınkaya, 2006: 387). Arnavut kökenli Gika (Chica) ailesi on voyvoda çıkararak bu aileler arasında voyvoda çıkarma konusunda ilk sırada yerini alırken Mavrakordata ailesi de çıkarmış olduğu altı voyvoda ile ikinci sırada yer almaktaydı. Bundan başka Kalimaki ailesi dört, Kantakuzen ve Sutzo üçer, Duka, Rozeti, Morusi, Karaca, İpsilanti ve Hançerli aileleri ikişer Morogeni ailesi bir voyvoda çıkarmışlardı (Yılmaz, 1994: 1). Eflak ve Boğdan Voyvodaları ikişer tuğlu olurdu (Pakalın, 1971: C.III, 524).

Bu dönemde devletin Eflak ve Boğdan'da otoritesi iyice kaybolmaya başlamıştı. Bu arada Eflak ve Boğdan Voyvodaları 1750'den sonra İstanbul Patrikhanesi ile işbirliği yaparak eski Bizans Devleti'ni canlandırma yolunu aramaya başlamışlardı (Yalçınkaya, 2006: 392).

Merkezden voyvoda olarak atanan Fenerli Rum Beyler bir yandan halka baskı uygulayıp haksız kazanç sağlamaya çalışırken diğer yandan Avusturya ve Rusya arasında kuvvet ve etkisine göre tercih yaparak bunlardan birine yakınlaşma politikası gütmekteydi. III. Osman döneminde de Eflak ve

Boğdan Voyvodaları bu durumlara paralel olarak değişime uğradı. 22 Mart- 01 Nisan 1756 tarihinde Eflak'a ataması yapılan İskerlitzade Kostantin (Batı dillerinde Costantin Mavrokordato III. olarak geçer) (Chopin, 1956:97; Sugar, 1993: 331) için yol hazırlıkları başlatıldı. Bununla ilgili hüküm şöyledir:

“Asitane-i Saadetten Eflak'a varup gelince: Dergâh-ı Ali Kapucubaşlarından olup memleket-i Eflak'a Voyvoda nasb olunan İskerlitzade Kostantin Voyvodayı mahalli-i mezburaya sevk ve isale memur İskemleci Mustafa dame mecduhuya ahali-i kaza tarafından kırk re's menzil beygiri verilme için...”²⁹

Eflak'a voyvoda atamasından yaklaşık bir yıl sonra 10-20 Nisan 1757 tarihinde Boğdan Voyvodası ataması gerçekleşti. Kırkkilise'den Boğdan sınırına kadar Kuzat ve nüvab ve ayan-ı vilayete hüküm gönderilerek, atanan Boğdan Voyvodası Ligorzade İskerlit (Batı dillerinde Charles Chica olarak geçer) (Chopin, 1956: 97; Sugar, 1993: 331) için 50 beygirin hazırlanması istendi (Bkz. Tablo 5)³⁰.

²⁹ BOA, MD 57, Hk. 649.

³⁰ BOA, MD 57, Hk. 668.

Tablo 5: III. Osman Döneminde Atanan Voyvodalar

Tarih	Kullanılan menzil Hattı	Atama Yapılan Görev	Göreve Gelen Kişi	Görev Yeri	Beygir sayısı
22 Mart- 01 Nisan 1756	İstanbul-Eflak <i>Rumeli orta kol</i>	Eflak Voyvodası	İskerlitzade Kostantin	Eflak	40
10-20 Nisan 1757	Kırkkilise-Boğdan <i>Rumeli sağ kol</i>	Boğdan Voyvodası	Ligorzade İskerlit	Boğdan	50

BOA, MD 57.

Kırım Han'ının Atanması

Kırım Hanlığı Gedik Ahmet Paşa'nın 1475'teki seferi ile Osmanlı Devleti'ne bağlandı. Osmanlı Cengiz Han soyundan gelen Kırım Hanlarını ortadan kaldırmamış ve Divân-ı Hümayun'a bağlı olarak varlığını sürdürmesine izin vermişti. Giray unvanı ile anılan Kırım hanları Divân-ı Hümayunca seçilmiştir (İnalçık, 1964: 746-756).

III. Osman döneminde Kırım Han'ı değişmiştir. Bu dönemde Arslan Giray yerine Halim Giray getirilmiştir. Halim Giray'a culüs-ı hümayunu haber vermek üzere Kapucular kethüdası Pirgosi Mekmet Ağa görevlendirilir. Pirgosi Mehmet Ağa hizmetine verilen 40 menzil beygiri ile bu müjdeli nameyi iletir³¹.

Eski Kırım Hanı Arslan Giray ise Sakız adasında ikamet etmek üzere Ereğli iskelesine kadar elli menzil beygiri ile yolcu edilir. (14-24 Aralık 1755)³². Aynı tarihte Arslan Giray Han'a eşlik etmek üzere Dergah-ı mualla gediklilerinden Destari Mehmet *zide mecdehu* görevlendirilir³³.

III. Yolların Kullanımı

Anadolu'da Rumeli'de yollar sağ, sol ve orta olarak ayrılmıştır. 57 numaralı mühimme defterindeki hükümlere göre III. Osman döneminde en yaygın olarak kullanılan yol güzergâhı Rumeli'nin sağ kolu oldu. Bu yol; İstanbul'dan başlayarak Çatalca, İnceğiz, Midye, Vize, Pınarhisarı, Kırkkilise, Fakih, Aydos, Prevadi, Hacıoğlu, Divane Ali, Karasu, Babadağı, İsakçı, Tolcu, İsmail, Tatarpınarı, Yanıkhisar, Akkırman yolu ile Özi ve Kırım'a ulaşırdı (Halaçoğlu, 2002: 95-102) Bu yollar tali yollara ayrılırdı. Rumeli'nin sağ kolu Osmanlı devletinde işlek olarak kullanılan bir yoldur. III. Osman döneminde Kırım Hanlığı'nda taht değişikliği ve Rusya'nın Kırım ile ilgisinin artması bu yol üzerindeki trafiği de artırdı. Rusya ve Kırım ile bağlantılar bu yoldan sağlandı. Bu yola Kırım Yolu' da denilmekteydi (Doğru, 2000: 32 ; Altunan, 2005: 3).

Tuna nehri kıyılarında ve Karadeniz kıyılarında bulunan kazaların İstanbul'a zahire sevkleri de bu yol kanalıyla yapıldığından bu yolun kullanımı ve ehemmiyetini artırdı. Tuna çevresindeki şehirlerle bağlantı genellikle bu yoldan sağlanmaktaydı. Rumeli'nin sağ kolunun hareketli olmasını bir nedeni de Karadeniz kıyısındaki iskeleler aracılığıyla

deniz yoluna açılabilen olmasıdır. Bu iskeleler şöyledir: Pirgos, Ahyolu, Varna, Kuvarna, Balçık, Köstence, Karaharman ve Mangalya³⁴.

Anadolu yol güzergâhında da sağ kol diğerlerine göre daha işlektir. Bu yol aynı zamanda Hac yoludur. Üsküdar'dan başlayan yol Gebze, İzmit, Lefke, Söğüt, Eskşehir, Bolvadin, Akşehir, Konya, Ereğli, Ulukışla, Gülek Boğazı, Çakıd, Adana, Kurd Kulağı, Payas üzerinden Halep'e ve Şam güzergâhını takip ederek Mekke'ye ulaşırdı. (Halaçoğlu, 2002: 95-103 Şentürk, 2002: 908; Altunan, 2002: 913) Abdurrahman Paşa bu güzergâh üzerinden Maraş'a ulaşmıştı.

Bu dönemde, Anadolu ve Rumeli' de sağ kollar orta ve sol kola göre daha yoğun kullanıldı. Bundan sonra da sol kol orta kola göre daha yoğun oldu. En az kullanılan yol ise her iki tarafta orta koldu. Osmanlı döneminde Rumeli'de Sol kol, Roma'nın Via Egnatia yani ana yolu ile örtüşen güzergâh üzerinde bulunurdu. Bu güzergâh İstanbul, Tekirdağı, Malkara, Firecik, Dimetoka, Gümülçine, Pravişte Lankaza, Yenişehir, İzdin yolu ile İstefe'ye devam ederdi (Heywood, 1999: 141-143; Şentürk, 2002: 909). Bu yol Ege denizi kıyısını takip etmekteydi. III. Osman döneminde bu yol Sabık Kırım Han'ının Sakız adasına gönderilmesinde kullanılmıştı.

Anadolu'nun sol kolu Karadeniz sahilini takip etse de Kuzey Anadolu dağları nedeniyle Rumeli'ye göre daha içerden devam etmekteydi. Üsküdar'dan başlayan sol kol güzergâhı Mezifon'a kadar Orta kol yolu ile aynı güzergâhı izleyip daha sonra Erzurum yoluyla Hasankale üzerinde bir kol Kars'a bir diğer kolda Tebriz'e ulaşırdı (Çınar, 1999: 628).

Bu dönemde Rumeli'nin orta kolu pek kullanılmamıştır. Rumeli'nin Orta kolu daha çok askeri bir öneme sahiptir. İstanbul'dan başlayıp Belgrad'a uzanan Orta kol Batı'ya düzenlenen seferlerde ordunun izlediği güzergâh olmuştur (Altunan, 2006: 77). III. Osman döneminde barış dönemi hâkim olduğundan bu yol trafiği yoğun değildir. III. Osman döneminde Nemçe elçisi, Belgrad kalesi muhafızı ve Rumeli Beylerbeyi bu yolu kullanmışlardır.

Anadolu'nun orta kolu bu dönemde en az kullanılan güzergâh oldu. Bu kol Üsküdar'dan başlayarak Gebze, İzmit, Sapanca, Geve, Göynük, Bolu, Gerede, Tosya-Hacı Hamza, Amasya, Tokat, Sivas, Harput, Diyarbakir ve Musul üzerinden Bağdat'a varırdı (Halaçoğlu, 2002: 70-85; Çınar, 1999: 628).

Sonuç

³¹ BOA, MD 57, Hk. 623. Tarih: 16-26 Aralık 1754.

³² BOA, MD 57, Hk. 640.

³³ BOA, MD 57, Hk. 641.

³⁴ BOA, MD 57, Hk. 627.

III. Osman döneminde, 57 numaralı mühimme defteri aracılığıyla menzillere yansıyan atama hareketliliğini takip edilebilmiştir. Buna göre beylerbeyi, sancakbeyi, mutasarrıf, kale muhafazası, eyalet ve sancaklara gönderilen yeniçerilerin atamaları, Eflak ve Boğdan voyvoda ve Kırım hanı ataması gerçekleşmiştir. III. Osman dönemi kısa bir dönem olsa da özellikle sadrazam değişikliğinde olduğu gibi taşra atamalarının da hareketli olduğu bir dönemdir.

Eyalet ve sancaklarda yeni atamalar gerçekleşmiştir. Özellikle beylerbeyi ve sancakbeylerinin atamalarında merkezden atama oranı yükselmiş padişah merkezi otoritenin gücünü sağlamak için merkezle taşra arasında bağlantının kopmaması adına kendine yakın bulduğu kişileri görevlendirmiştir. Bu görevlendirmede saray içinde yüksek rütbeli kişiler tercih edilmiştir. Fakat gerek beylerbeyi için gerek sancakbeyi atamalarında görevlendirilecek kişilerin rütbeleri artırılarak taşraya gönderilmişlerdir. Rütbelerin artırılarak atamaların yapılmış olması iki şeyi düşündürmektedir. Bunlardan birincisi yüksek rütbeli kişilerin atanmasında devletin bu atamadan kazanç sağlamasıdır diğeri ise taşrada görevlendirilen kişinin disiplini sağlamada otoritesinin güçlendirilmesidir. Özellikle sınırlarda çıkan sorunlar nedeniyle devlet burada asayışı sağlamak için yüksek dereceli yeniçerileri sınır vilayetlere atamıştır. Mısır, Belgrad ve Harput gibi güney, doğu ve batıda stratejik görevlendirmeler yapmıştır.

Bu dönemde Eflak ve Boğdan'a Rum ailelerinden Mavrokordato, Chica ailelerinden atama yapılmış. Kırım Hanı değiştirilmiştir.

Yüksek rütbede atanan memurlara daha fazla miktarda beygir hizmete sunulmuştur. Rumeli'de Anadolu'da daha çok sağ kolda trafik yoğunluğu yaşanmıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). **Mühimme Defteri (MD)**. No: 57. Hüküm: 622-673 Aralığı.

Makale ve Kitaplar

AKDAĞ, M. (1964) . "Celali İsyanlarından Büyük Kaçgunluk 1603-1606" . **Tarih Araştırmaları Dergisi** , II/2-3: 1-50.

ALTUNAN, S. (2002). "Menzilhaneler" . (Ed:Salim Koca, Kemal Çiçek, Hasan Celal Güzel). **Türkler** . 10: 913-919.

ALTUNAN, S. (2006). "XVII. Yüzyıl Sonlarında İstanbul-Edirne Arasındaki Menziller ve Bazı Menzilkeş Köyler". **Tarih Araştırmaları Dergisi** , C. 35, 39: 75-99.

ALTUNAN, S. (2005) "XVIII. Yüzyılda Silistre Eyaletinde Haberleşme Ağı". **OTAM** , 18: 1-20.

ALTUNDAĞ, Ş. (1997). "Osman III". **İslam Ansiklopedisi**. 9: 448-450.

ANTONOV, A. (2002). "Bulgar Topraklarında Kurulan Menzil Sistemi'nin Organizasyonu (XVI. ve XVIII. Yüzyıllar)" . (Ed:Salim Koca, Kemal Çiçek, Hasan Celal Güzel). **Türkler** . 10: 927-934.

AYDINER, M. (Erişim: 10 Nisan 2009). "'Sinek Sözüyle İş Yapan Padişahın Hali' Yada Karaman Valisi Darendeli Sarı

Abdurrahman Paşa İsyanı". <http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/> , 785-796.

BARKEY, K. (1999). **Eşkiyalar ve Devlet**. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.

CEZAR, M. (1965). **Osmanlı Tarihinde Levendler**. İstanbul: İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi.

ÇINAR, H. (1999). "Osmanlı-Ulak Menzilhane Sistemi ve XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Antep Menzilleri". (Ed: Kemal Çiçek). **Osmanlı Ansiklopedisi** 3: 627-637.

CHOPIN, J. M. (1956). **Provinces Danubiennes et de Tous Les Peuples Roumanies**. Paris: Firmin Didot Peres.

DEVİLLİOĞLU, Ferit (1992), **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, 10. Basım. Ankara: Aydın Kitabevi, s. 957.

DOĞRU, H. (2000). **XIII. ve XIX. Yüzyıllar arasında Rumeli'de Sağ Kolun Siyasi, Sosyal, Ekonomik Görüntüsü ve Kozluca Kazası**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.

FAROQHI, S. (Feb. 1985). "Civilian Society and Political Power in The Ottoman Empire: A Report on Research in Collective Biography (1480-1830)". **International Journal Middle East Studies**, Vol.17 No.1 : 109-117.

GRİSWOLD, William J. (2000), **Anadolu'da Büyük İsyân**. (Çev. Tansel Ülkün) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.

HALAÇOĞLU, Y. (2002). **Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)**. Ankara: PTT Genel Müdürlüğü.

HEYWOOD, C. (1999). "Osmanlı Döneminde Via Egnatia: 17. Yüzyıl Sonu ve 18. Yüzyıl Başında Sol Koldaki Menziller". (Ed: E. A. Zachariadou) **Sol Kol Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)**.

İZZET SAK, C. Ç. (2009). "XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Menziller ve Fonksiyonları: Akşehir mezilleri Örneği". <http://www.turkiyat.selcuk.edu.tr/pdfdergi/s16/sak.pdf> .

KRAMERS, J.H. (1995). "Othman III". **The Encyclopedia of İslam**. VIII: 182-183.

KUNT, M. (1978). **Sancaktan Eyalete 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi**. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yay.

ÖZKAYA, Y. (1994). **Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyânlık**. Ankara:TTK.

PAKALIN, M. Z. (1971). **Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**. İstanbul: MEB.

SARICAOĞLU, F. (2007). "Osman III". **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. 33: 456-459.

SERTOĞLU, M. (1958). **Resimli Osmanlı Tarih Ansiklopedisi**. İstanbul: İskit Yay.

SUGAR, P. F. (1993). **Southeastern Europe Under Ottoman Rule, 1354-1804**. Washington: University of Washington Press.

SÜREYYA, M. (1996). **Sicill-i Osmanî**. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.

ŞENTÜRK, H. (2002). "*Osmanlı devleti'nin Ulaşım Teşkilatı ve Yol Sistemine Genel Bir Bakış*". (Salim Koca, K. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek). **Türkler** . 10: 904-912.

TEPLY, KARI, B. S. (1969). "*Nemçe İmparatorlarının İstanbul'a Yolladığı Elçi Heyetleri ve Bunların Kültür Tarihi Bakımından Önemli Tarafları*". <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/836/10604.pdf> , 248-268.

TÜRKMEN, M. N. (2009). "*XVII. Yüzyıl Sefer Menzillerinin Ekonomik Yönü ve Esnafın Katkısı*". <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/30/218.pdf> .

UZUNÇARŞILI, İ. H. (1988). **Osmanlı Devlet Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları I**. Ankara: TTK.

UZUNÇARŞILI, İ. H. (1988). **Osmanlı Tarihi**. IV/II. Ankara: TTK.

ÜNAL, T. (1958). **1700'den 1958'e Kadar Türk Siyasi Tarihi**. Ayyıldız Matbaası.

VEİNSTEİN, G. (1999). "*Avlonya (Vlora): 16. Yüzyılın İkinci Yarısında Via Egnatia'da Bir Menzil*". **Sol Kol Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)** . (E. A. Zachariadou). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.

YILMAZ, S. (1994). "*Boğdan Voyvodası Ligor Aleksandır Gika'nın Ölümü (1777)*". **XII. Türk Tarih Kongresi 12-16 Eylül 1994 Kongreye Sunulan Bildiriler** III. Ankara: TTK.